

Suomalaisen fennougristiikan tulevaisuudesta¹

Viime vuosisadanvaihteen molemmin puolin suomalaiset tutkimusmatkailijat keräsivät valtavat määrät kielitieteellistä materiaalia sukukansojemme parista. Kerääjät ehdivät itse elinaikanaan toimittaa painoon vain vähäisen osan keräämistään aineistoista; julkaisutyö jäi pääasiallisesti tulevien polvien huoleksi. Tämä työ on ollut hyvin merkityksellistä mm. siinä mielessä, että se on tarjonnut vuosikymmenten mittaan aina joillekin tutkijaluille toimeentulo- ja kouliintumismahdollisuuden.

Vaikka muinoin kerättyjä aineistoja nuokataan jossakin määrin painokuntoon vielä meidänkin päivinä, on kuitenkin ilmeistä, ettei fennougristisen tutkimuksemme jatkuvuus voi enää entisessä määrin perustua tähän toimintaan. Olemme ilmeisesti fennougristiikankin alalla tulossa tai tulleet selvään murrosvaiheeseen, joka aiheutuu monista eri tekijöistä.

Suurin piirtein vuosikymmenellemme osuu tutkijanpolvien vaihdos: 1970-luvulla on kuollut kolme merkittävää fennougristia ja monet muut johtavat sukukieltemme tutkijat ovat hiljakkoin siirtyneet tai lähiaikoina siirtymässä eläkkeelle. Toisaalta taas yhteiskuntamme syvälliset muutokset, jotka kohdistuvat radikaalisti myös opetus- ja tutkimustoi-

mintaan, eivät ohita myöskään fennougristista tutkimusta. Tässä vaiheessa lieinee aiheellista pysähtyä hetkeksi pohtimaan futurologista kysymystä: miltä näyttää fennougristiikan tulevaisuus yhteiskuntamme muuttuvissa oloissa?

Pekka Sammallahti, joka laati v:n 1970 Virittäjään katsauksen 1960-luvulla Suomessa harjoitettuun fennougristiseen tutkimukseen, saattoi luonnehtia viime vuosikymmentä rauhallisen, mutta samalla intensiivisen kehityksen kaudeksi. Sitä vastoin hänen näkemyksensä alan tulevaisuudesta oli kaikkea muuta kuin valoisa. Ennen kaikkea fennougristiikan tutkijan- ja opettajantointen vähyysden vuoksi hän päättää katsauksensa synkkään tulevaisuudenkuvaan: mikäli fennougristiikan kehittämiseen ei tavalla taikka toisella kiinnitetä huomiota, alalla on hänen mukaansa »kaunis tulevaisuus edessä: meikäläiset tiedemiehet kiertelevät ulkomailla opiskelemissa ns. hyötytieteitä, kun taas meidän ainutlaatuiset arkistomme vilisevät englantia, venäjää, ranskaa tai jopa kiinaa äidinkielenään puhuvia tiedemiehiä, jotka ovat tulleet täyttämään tänne muodostunutta tyhjiötä».

Omasta puolestani en vielä 1970 olisi kirjoittanut yhtä pessimistisesti. Nyt alkaa kuitenkin tuntua siltä, että tuonkaltainen huolestuneisuus on syytä ottaa vakavasti. Sammallahden näkemys alkaa vaikuttaa sekä konkreettisen asiantilan että siihen vaikuttavien aatteellisten tekijöiden kan-

nalta yhä todemmalta.

Fennougristiikkamme asemaa on helpointa lähteä tarkastelemaan konkreettisesti tasolta, koulutus- ja työmarkkina-tilanteen näkökulmasta. Fennougristeja koulutetaan nykyisin Helsingin ja Turun yliopistossa; lisäksi Oulun yliopistossa on lapin ja Jyväskylän yliopistossa lähisukukielten apulaisprofessori. Jokaisessa opetuspuoleissa on kuitenkin alan pysyvien virkojen tai tointen määrä minimaalisen vähäinen. Niinpä fennougristiikasta puuttuvat kokonaan sellaiset lehtoraatit, jotka eivät olisi tarkoitettuja jonkin erilliskielen, unkarin, lapin tai viroin, syntyperäisille opettajille. Enempää Helsingin kuin Turun yliopistossakaan ei professorin tukena ole apulaisprofessuuria, ei ylipäätään muuta kuin määrävuosiksi kerrallaan täytettävä assistenttuuri. On helppo nähdä, mitä tämä asiointi merkitsee opetuksen kannalta: yksinkertaisesti sitä, että asianmukaista opetusta ei voida järjestää turvautumatta ylimääräiseen opetukseen. Helsingin yliopistossa tällaista opetusta on ilmeisesti ollut jatkuvasti melko hyvin tarjolla. Monet alan tutkimustyötä tehneet stipendiaatit ovat toimineet yliopistossa mm. dosentteina; ajoittain fennougristiikkaan tai sitä tukeviin lähiaineisiin on voitu nimittää henkilökohtaisia ylimääräisiä professoreja; useat alan akateemikot ovat myös antaneet yliopistotoimintaan oman vahvan panoksensa. Mutta esim. Turussa on opetustilanne oppiaineen koko runsaan kymmenvuotisen olemassaolon ajan ollut toinen. Täällä on jatkuvasti taisteltu siitä, että johdonmukaisen etenemisen turvaava minimi-opetus olisi jotenkuten saatu järjestetyksi. Tilanne, että oppiaineessa ollaan ikään kuin ylimääräisen opetuksen armoilla, on kuitenkin hyvin epätydyttävä: tällainen aine jää helposti alakynteen taistelussa opiskelijoiden sieluista.

Mutta yliopistonlehtorin, apulaisprofessorin ja yliassistentin virkojen puuttumisesta aiheutuu myös toinen, vähintään yhtä vakava haitta. Fennougristiikan opiskelijalta tai määrävuosiksi nimitetyltä

assistentilta puuttuu silmänsä edestä kokonaan käytännöllinen tavoite: virka, jonka saaminen merkitsisi taloudellisesti turvattua toimeentuloa ja varmuutta tulleisuudesta. Aiemmin alemmanasteiset opetusvirat olivat jotenkin korvattavissa stipendiaattijärjestelmällä: tutkijaksi aikova voi saada toimeentulonsa esim. Suomalais-ugrilaisen Seuran stipendiaattina. Nykyisin tämä järjestelmä ei enää toimi, sillä stipendin jatkuvuudesta ei voi kukaan olla varma. Eikä toisekseen ihminen voi nykyaikana jättäytyä sellaisen järjestelmän varaan, mikä ei takaa hänelle eikä hänen perheelleen minkäänlaista sosiaaliturvaa.

Kaikesta huolimatta fennougristiikkaan on riittänyt toistaiseksi opiskelijoita. Tämä johtuu siitä, että aineen arvosanoilla saadaan erilaisiin äidinkielen opettajan virkoihin sama pätevyys kuin vastaavilla suomen kielen suorituksilla. Tällainen järjestely on ollut fennougrististen virkojen puuttumisen vuoksi välttämätön. Sen tietoisuuden varassa, että ainakin koululaitoksesta on leipäpuu löydetävissä, aineeseen on uskaltanut — paitsi suoraan näihin opettajanvirkoihin tähtäviä — myös fennougristiikan todellisia harrastajia. Ja näistä jotkut voivat aina kasvaa alan tutkimustyön jatkajiksi; sen jälkeen kun alalle suuntautunut on näet jo tutkijankykynsä osoittanut, hänelle voidaan fennougristiikasta yleensä löytää työtä.

Mutta miten käy tutkinnonuudistuksen jälkeen? Kuten tiedetään, uudet koulutusohjelmat suunnitellaan tiukasti ammattihakuisiksi: ohjelmia opiskelemaan hyväksytyt opiskelijat koulutetaan hyvin rationaalisesti tiettyjä ammatteja varten. Niinpä esim. opettajien koulutusohjelmiin nivelletään tiiviisti opetusharjoittelu.

Mutta koska fennougristisia ammatteja ei ole, fennougristeille ei siis voi tulla omaa koulutusohjelmaa, vaan heidät tullaan ilmeisesti kouluttamaan suomen kielen koulutusohjelman yhteydessä. Tällöin kysymyksen tulee nimenomaan jokin sellainen suuntautumisvaihtoehto, johon ei

sisälly opetusharjoittelua; juuri opetusharjoittelua vastaavat opintoviikot on näet mahdollista täyttää fennougristisilla oppisällöillä. Tähän järjestelmään siirtymisen jälkeen fennougristiikan opiskelija ei tietenkään enää saa opettajan pätevyyttä. Mutta nyt voi kysyä: montako opiskelijaa on hakeutumassa sellaiseen alaan tähtäävään koulutukseen, jolla selvästi näkyviä työpaikkoja ei ole käytännöllisesti katsoen lainkaan?

Sillä seikalla taas, ettei fennougristiikan koulutuslinjalle hakeutuisi ehkä vuosikausiin lainkaan opiskelijoita, saattaa olla melko kohtalokkaat seuraukset myös aineen järjestämisen opetuksen kannalta. Voi näet käydä niin, että jo nykyisinkin vähäinen fennougristiikan opetus muuttuu kokonaan suomen kielen koulutusohjelmaa palvelevaksi, yleisiä perustietoja jakavaksi apuopetukseksi. On sanomattakin selvää, mitkä olisivat tällöin ennen pitkää fennougristisen tutkimuksen näkymät.

Mistä sitten olisi löydettävissä sellainen apu, joka estäisi näiden synkkien tulevaisuudennäkymien toteutumisen? Välttämättömältä tuntuisi ensinnäkin ainakin yhden uuden viran, so. lehtoraatin, yliasistentuurin tai apulaisprofessorin perustaminen kuhunkin opetuspiireeseen. Mutta fennougristiikan edelleen kehittämisessä olisi koko ajan pidettävä mielessä, että aine on tietenkin ensisijaisesti tutkimuseikä opetusaine. Ja tällöin kääntyykin katse varsinaisesta yliopistolaitoksesta hiukan sivuun eli juuri perustettuun Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen.

En voi välttää näkemystä, että tämän laitoksen kehittämisestä tulee melkoisessa määrin riippumaan se, pystyykö Suomen fennougristinen tutkimus tulevana vuosina säilyttämään sen arvostetun aseman, joka sillä meidän päiviimme asti on ollut. Viime vuosikymmeniin asti fennougristiikan tutkimus on niin meillä kuin muuallakin ollut voimakkaasti yksilötoimintaa. Nyt kuitenkin erilliskielten tutkimus, samoin tutkimusmenetelmien kirjallisuus on saavuttanut sellaiset mittasuhteet, että äärimmäisen lahjakaskaan tutkija tuskin voi ko-

hota koko fennougristisen tutkimuksen kenttää suvereenisti hallitsevaksi hahmoksi. Aivan ilmeistä on, että tälläkin alalla olisi ryhdyttävä intensiivisesti harjoittamaan ryhmätutkimusta. Suorastaan elintärkeää olisi saada tällä alalla käyntiin pari laajahkoja tutkimushanketta, joiden piiriin voitaisiin kiinnittää muutama eritasoinen fennougristiikan tutkija; näiden hankkeiden tyysijaksi on vaikea ajatella muuta kuin Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta.

Nämä hankkeet tulisi suunnitella niin, että ne palvelisivat mahdollisimman hyvin nimenomaan modernin tutkimuksen kysymyksenasetteluja. Hankkeille tulisi vahvistaa jokin tietty määrä tutkijanpaikkoja. Näitä ei kuitenkaan olisi taroituksenmukaista panna kerralla haettavaksi, vaan ne tulisi täyttää sitä mukaa kuin fennougristiikkaan innostuneita, lahjakkaita kandidaatteja ilmaantuu. Hankkeet tulisi rajata esim. tutkimusvuosien avulla. Jo hyvissä ajoin ennen projektin päättymistä olisi pantava alkuun suunnittelu vapautuvan työvoiman käytöstä uudensuuntaisiin hankkeisiin. Näillä projekteilla olisi siis kaksi tärkeää merkitystä: toisaalta ne osaltaan pitäisivät maamme fennougristiikan tutkimusta kilpailukykyisenä ulkomaihin verrattuna, toisaalta niiden piirissä työskentelevät tutkijanalut olisivat tae sukukieltemme tutkimuksen elävästä jatkuvuudesta maassamme. Tieto tällaisista potentiaalisista tutkijanpaikoista varmistaisi joidenkin päämäärästään tietoisten opiskelijoiden hakeutumisen fennougristiseen koulutukseen.

Nykytutkimukset eivät kuitenkaan ole tällaisille suunnitelmille suopeat. Tällä hetkellä tutkimuksen suuntaamisesta vastuussa olevien henkilöiden intressit tähtäävät nimenomaan sellaisen tutkimuksen kehittämiseen, josta katsotaan olevan ns. hyötyä. Hyöty taas mitataan joko taloudellisin tai yhteiskunnallisin mittapuuin. Konkreettisenä esimerkkinä tästä on nähdäkseni juuri saatu opetusministeriön palaute, joka koskee Kotimaisten kielten

tutkimuskeskuksen viisivuotissuunnitelmaa. Siitä näet henkii selvästi eräänlainen välittömän hyödyn maksimoinnin periaate: tutkimuskeskuksen on sen mukaan otettava ohjelmaansa ennen kaikkea sellaisia käytännön hankkeita, jotka koskevat välittömästi mahdollisimman useaa suomalaista.

On ilmeistä, että tämän näkemyksen nojalla ei tutkimuskeskukseen uusia suzukielten hankkeita juuri tule. Kuitenkin tuntuisi siltä, että tämänlaatuisen keskuksen toimintoja suunniteltaessa pitäisi kansainvälisilläkin aspekteilla olla jokin sija.

Konkreettisenä esimerkkinä kajoan yhteen mainitun palautteen kohtaan. Johtokunta hyväksyi esityksestäni yksimielisesti keskuksen viisivuotissuunnitelmaan mordvan kielen ATK-menetelmiä hyväksi käyttävän lauseopillisen keruu- ja tutkimussuunnitelman. Tämä hanke on ollut käynnissä Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen piirissä jo kolmisen vuotta. Rahoitus on tullut humanistiselta toimikunnalta; se on kuitenkin ollut hankkeen laajuuteen nähden erittäin niukkaa ja epätarkoituksenmukaisesti suunnattua; aina on nimittäin jokin työvaihe jäänyt vaille rahoitusta.

Idea tämänlaatuisen tutkimuksen aloittamiseen on jo vanha, sen toteuttamista ajoi mm. Paavo Ravila. Ravilan yritykset, joita hän teki ennen tietokoneiden aikakautta, jäivät kuitenkin pahoin puutteelliseksi. Tämä lausumani ei merkitse tietokoneen ihannoitua. Humanistinen tutkimus ei saa — jos se haluaa säilyttää humanistisen luonteensa — alistua tietokoneen ohjailtavaksi tai säädeltäväksi. Tietokoneen apu on kuitenkin syytä ottaa vastaan kaikissa niissä tapauksissa, joissa se ratkaisevasti helpottaa esim. materiaalin käsitteilyä.

Turussa saatettiin mainitsemani ATK-hanke panna alulle nimenomaan siitä syystä, että koodien suunnittelussa saatiin ottaa pohjaksi suomen kielen lauseopin arkistossa monien vuosien aikana kehitelty koodisto. Sellaisena kuin keruu- ja tutkimushanke nyt on meneillään, se tun-

tuisi avaavan mordvan muoto- ja lauseopin tutkimukselle, samoin eräiden semanttisten ja taksonomisen fonologian probleemien käsittelylle aivan uusia mahdollisuuksia. Materiaalin tultua koodatuksi ja lävistetyksi monista tutkimustöistä jäisi käsin suoritettava materiaalin keruu joko suureksi osaksi tai jopa kokonaan pois.

Jos tämänlaatuisen hanke voitaisiin toteuttaa myös muista sukukielistämme, olisi fennougristiikan tutkijoilla ennen pitkää käytössään ainutlaatuinen, varsin monikäyttöinen aineisto, jonka varassa voitaisiin päästä mm. vertailevaan syntaksintutkimukseen. Eikä hankkeessa ole kyse mistään iäisyysprojektista. Laskelmieni mukaan 2 000—2 500 sivun taitutusopillinen koodaus vaatisi kieltä kohti — jos työtä ohjaamaan saadaan kielen hyvin tunteva asiantuntija — 4—5 työvuotta; lisäksi tarvittaisiin jonkin verran varoja lävistykseen ja tietokoneen käytöstä aiheutuviin kustannuksiin.

Kuten sanottu, tutkimuskeskuksen johtokunta katsoi mordvan kielen hanketta erittäin suopein silmin, mutta opetusministeriön palautteessa tämä suunnitelma oli ainoa, josta pyydettiin lisäselvityksiä: kuinka laaja tutkijapiiri aineistoa käyttäisi ja mihin ongelmanasetteluihin materiaali soveltuu?

On päivänselvää, että fennougristiikan tutkijoita ei maassamme tarvita monia kymmeniä; näin ollen ei tietenkään myöskään tuollaisen materiaalin käyttäjiä ole kymmenittäin, vaikka se tarjoaisikin hyvin monipuolisia käyttömahdollisuuksia. Kysymykseen voitaisiin kai parhaiten vastata seuraavasti: juuri siitä syystä, että Suomessa ei ole taloudelliselta eikä muultakaan kannalta mielekästä laajentaa fennougristiikan tutkijoiden joukkoa suureksi, olisi noiden muutamien harvojen tutkijoiden toimintamahdollisuudet luotava sellaisiksi, että he voisivat vähinkin voimin ylläpitää korkeatasoista fennougristista tutkimusta.

Tällä hetkellä on yleismaailmallisesti tajuttu kansallisen omalaatuisuuden mer-

kitys ja arvo, ei muista erottavassa, vaan pikemminkin muihin yhdistävässä mielessä. Kansat pyrkivät tarjoamaan maailman markkinoilla omintaan: kansallislaulujaan, -pukimiaan, muotoiluaan jne. Humanistisen tutkimuksen piirissä on omaan kieleen ja sen sukukieliin kohdistuva tutkimus arvokas vientitavara. Suomen fennougristisen tutkimuksen vientimarkkinat ovat olleet maailman arvostetuimmat — yksikään huomattava fennougristiikan tutkija, olipa hän neuvostoliittolainen, saksalainen, amerikkalainen tai japanilainen, ei voi kulkea suomalaisen fennougristiikan tähänastisten saavutusten ohi. Uusien ja tehokkaiden tutkimushankkeiden avulla meidän tulisi edelleen ylläpitää kansainvälistä mainettamme.

Alho Alhoniemi